

De verloren zoon

De geportretteerde heette Philippe-Albert d'Ursel (1668–1746), maar noemde zich 'le comte de Milan'. Hij was de jongere broer van Conrard-Albert (1665–1738), van wie ik afstam en wiens heldhaftige

portret sinds enkele jaren opnieuw in de vestibule van het kasteel hangt. De titel van 'comte de Milan' is opmerkelijk. Je zou kunnen geloven dat Philippe-Albert een grafelijke titel voerde die verwijst naar een stad in het noorden van Italië. Maar dat klopt niet. 'Milan', of eigenlijk 'Millam' was een kleine heerlijkheid in Frans-Vlaanderen. Ze was eigendom van zijn moeder Honorine de Hornes, maar werd geërfd door zijn broer Conrard-Albert. Dat belette Philippe-Albert niet om zich te presenteren als 'comte de Milan'. Het klonk goed en het was ideaal om indruk te maken in een wereld die veel belang hechtte aan uiterlijkheden.

De gebroeders d'Ursel traden in de voetsporen van hun vader, graaf François d'Ursel (1626–1696) en maakten carrière in het leger van de Spaanse koning. Philippe-Albert werd achtereenvolgens kapitein, kolonel en kamerheer van Maximiliaan II Emmanuel van Beieren (1662–1726), de landvoogd van de Spaanse Nederlanden. Uiteindelijk vertrok hij naar Spanje en werd hij luitenant-generaal. Een interessante episode was zijn tijd als luitenant bij de compagnie musketiers te paard die zijn broer Conrard-Albert in 1702 oprichtte. Naar het voorbeeld van de Franse musketiers vormden deze honderd manschappen de lijfwacht van de Spaanse vorst. Het ging dikwijls om jongere zonen van goed aangeschreven adellijke families in de Zuidelijke Nederlanden, zonder uitzicht op een erfenis. De

musketiers begeleidden de koning effectief op een reis van Italië naar Spanje, maar eens in Madrid ging het mis. Op een dag werden er dertig paarden van de compagnie ziek en ze stierven. De officieren wilden de verantwoordelijke smid een lesje leren, maar de mannen die met de taak belast waren, gingen te ver en de smid werd gedood. Na dit dodelijke incident vielen Conrard-Albert en Philippe-Albert in ongenade en kregen ze 24 uur om Madrid te verlaten.

Terug in Brussel werd de 'comte de Milan' opnieuw benoemd tot kolonel van de garde van Maximiliaan II Emanuel van Beieren. Als één van zijn vertrouwelingen leende hij de kwistige landvoogd ook een grote som geld – 82.000 florijnen – die hij pas twintig jaar later zou terugkrijgen. Zijn laatste wapenfeiten speelden zich af tijdens de Spaanse successieoorlog. In 1706 nam Philippe-Albert als luitenant-generaal deel aan de slag bij Ramillies, waar hij met het Frans-Beierse leger werd verslagen door Oostenrijkse, Engelse en Hollandse regimenten. Nadien trok hij zich terug uit de militaire dienst en vervulde hij geen openbare functies meer. Hij legde zich toe op een gedegen beheer van zijn bezittingen, wat in die tijd voor vele edellieden geen evidentie was. Conrard-Albert erkende die kwaliteiten en de verstandhouding tussen beide broers was zo goed dat Philippe-Albert nooit een eigen woning heeft gekocht. Jarenlang verbleef hij met zijn bedienden en paarden in het hôtel d'Ursel in Brussel of in het kasteel van Hingene, zonder dat Conrard-Albert er enige vergoeding voor wilde aannemen.

De broers bleven tientallen jaren vrijgezel. Pas in 1713, op 48-jarige leeftijd, trouwde Conrard-Albert met Eleonora de Salm en enkele jaren later werd zijn zoon en opvolger Charles geboren. Rond dezelfde tijd stelde Eleonora haar schoonbroer Philippe-Albert voor om te trouwen met Marie-Nicolassine de Merode. Ze was jong, mooi, rijk en goedgeboren, maar ondanks al die kwaliteiten – die zelden in één persoon verenigd worden – bedankte de 'comte de Milan' voor de eer. Hij bleef vrijgezel tot hij in 1729, op 60-jarige leeftijd, viel voor de

In april kocht de familie d'Ursel op een veiling een verloren gewaand portret. Na restauratie zal het in bruikleen worden gegeven aan het kasteel. Familiehistoricus Baudouin d'Ursel vertelt over de broer van zijn verre voorvader.

Joseph Vivien, Portret van Philippe-Albert d'Ursel (1668–1746) © Horta

charmes van Marie-Marguerite de Cuvelier, de weduwe van don Antonio de Ayasasa en bijna twintig jaar jonger dan Philippe-Albert. Het huwelijksfeest vond plaats in het hôtel d'Ursel. De gasten verorberden vijftien koppels patrijzen, twaalf hazen, twee houtsnippen, zesendertig flessen Alpenwijn, vijftien flessen Bourgogne en twaalf flessen witte wijn. Er was een strijkorkest en zijn vrienden droegen hun steentje bij: de prinsen de la Tour en de Rubempré stuurden hun chef-koks en de hertog van Arenberg leende één van zijn bedienden. Twaalf dozijn vuurpijlen zorgden ervoor dat een glazenmaker

achteraf de ruiten moest komen herstellen die door de knallen waren gesneuveld.

De feestelijkheden betekenden niet dat de hertog d'Ursel de keuze van zijn broer voluit steunde. Marie-Marguerite was de dochter van François-Gaston de Cuvelier, een raadsheer in dienst van de koning. Zelfs toen hij enkele jaren na het huwelijk van zijn dochter de titel van graaf d'Orroir wist te verkrijgen, bleef de wanverhouding tussen beide echtelieden te groot om van een eervolle alliantie te kunnen spreken. Philippe-Albert was zich maar al te goed bewust van het verschil in rang en stand.

Tegen de zaakgelastigde van zijn broer zei hij 'dat de hertog zijn huwelijk als een onbenulligheid moest beschouwen die de familie niet in verlegenheid kon brengen, omdat hij geen kinderen had en geen enkel vooruitzicht om er ooit te hebben. Gezien de korte tijd dat hij nog te leven had, zou alles snel voorbij en vergeten zijn.'

Voorzien van een gezellin voor zijn oude dag verdeelde Philippe-Albert zijn tijd tussen Brussel en de verschillende zomerresidenties van de familie. Hij overleefde zijn broer Conrard-Albert en ontfermde zich als een vader over zijn neef, de jonge hertog Charles. Uit de brieven in het familiearchief leren we ook dat de oude graaf last had van jicht en dat hij – tijdens een verblijf in Hingene – '*une inflammation des parties*' opdeed, die oversloeg op zijn blaas. Hij werd geopereerd en er kwam blijkbaar een grote hoeveelheid 'erg stinkende materie' tevoorschijn. Dankzij zijn sterke gestel kwam Philippe-Albert er weer bovenop en in 1746, op 77-jarige leeftijd, zou hij nog een laatste glorie-moment beleven.

Net zoals in zijn jeugd werd hij geconfronteerd met de oorlog. De Fransen waren de Oostenrijkse Nederlanden binnengevallen en na de slag bij Fontenoy bezetten ze ook de hoofdstad. De Brusselse edellieden – de jonge hertog Charles inclusief – dienden in het Oostenrijkse leger en er bleven slechts enkele heren achter die door hun leeftijd ongeschikt waren voor de militaire dienst. Onder hen had Philippe-Albert d'Ursel het meeste aanzien. In deze omstandigheden streek het hele hof van Versailles neer in Brussel. Koning Louis xv vestigde zich in het hôtel d'Egmont en de hertog van Penthièvre bij de prins de Hornes, terwijl Philippe-Albert in het hôtel d'Ursel onderdak bood aan de hertog en hertogin

van Chartres. Hoewel ze behoorden tot het vijandelijke kamp waren ze verwant met de jonge hertog Charles via zijn moeder Eleonora de Salm. Philippe-Albert spaarde kosten noch moeite om zijn belangrijke gasten te ontvangen. Hij liet voor hen een toneelstuk opvoeren en bood hen zelfs de koets en de paarden aan van zijn neef, de hertog. De gasten flatteerden de oude man door hem aan hun tafel uit te nodigen en hem om ter meest 'mon cousin' te noemen. Dat laatste was overigens onterecht, zo preciseerde de zaakgelastigde van de hertog in een brief: 'Hij is niet met hen verwant, u bent met hen verwant via wijlen uw moeder'.

In het najaar van 1746 overleed Philippe-Albert d'Ursel, alias 'comte de Milan'. In zijn geldkoffer vond men de aanzienlijke som van 15.867 florijnen, nadat hij bij leven al zijn bezittingen al had geschonken aan zijn neef, de hertog Charles. Toch had de erfenis nog omvangrijker kunnen zijn. In 1744 was Philippe-Albert – enigszins tegen de verwachting in – weduwnaar geworden. Na het overlijden van Marie-Marguerite de Cuvelier bleek dat de kinderen en schoonkinderen uit haar eerste huwelijk voor vele duizenden florijnen van hem geprofiteerd hadden. Bovendien weten we met zekerheid dat er ook een opmerkelijk portret dezelfde richting was uitgegaan.

Het portret van Philippe-Albert draagt op de rugzijde de naam van één van zijn eigenaars : Auguste de Formanoir de la Cazerie (1820–1901), generaal bij de artillerie, en een rechtstreekse afstamming van Marie-Marguerite de Cuvelier en haar eerste echtgenoot don Antonio d'Ayasasa. Hun oudste zoon François Gaston d'Ayasasa kreeg een dochter, Marie-Josèphe d'Ayasasa. Ze trouwde in 1775 met Alexandre-Philippe-Joseph van de Kerchove, heer van Hallebast. Hun dochter Charlotte van de Kerchove trouwde in 1806 met Pierre de Formanoir de la Cazerie. En hun jongste zoon Auguste schreef zijn naam op de achterzijde van het portret van de tweede echtgenoot van zijn betovergrootmoeder Marie-Marguerite de Cuvelier ...

Wat er verder met het portret gebeurde, weten we niet. We kunnen vermoeden dat het nog enkele keren werd doorgegeven binnen verschillende adellijke families, tot iemand het portret in het voorjaar van 2015 kwam aanbieden bij een Brussels veilinghuis. Het was alleszins duidelijk wie de geportretteerde was. Naast de naam van Auguste de Formanoir stond immers ook die van de 'comte de Mélan' (één letter verkeerd), geboren in 1665 (drie jaar te vroeg) en overleden in 1737 (negen jaar te vroeg).

We zijn verheugd dat de 'comte de Milan' – of althans zijn portret – na zovele eeuwen is teruggekeerd in de schoot van zijn familie. Het werk werd gekocht door de *Association de la Famille d'Ursel*, maar zal in bruikleen worden gegeven aan het kasteel van Hingene. Philippe-Albert bracht er zijn jeugd door en genoot er nadien vele jaren van de gastvrijheid van zijn broer Conrard-Albert en neef Charles. Hun portretten werden tien jaar geleden al in bruikleen gegeven aan het kasteel, net zoals dat van Honorine de Hornes, de moeder van Philippe-Albert. Enkel het schilderij van zijn vader François d'Ursel ontbreekt nog in de portretgalerij. In 1972 verdween dat levensgrote portret spoorloos uit de vestibule, luttele dagen nadat hertog Henri d'Ursel het kasteel had verkocht aan de gemeente Hingene. Maar laat ons moed putten uit de terugkeer van de verloren zoon en hopen dat ook de vader ooit de weg naar huis terugvindt! ■

GRAAF BAUDOIN D'URSEL

De Van

*Volgens kunsthistoricus
Jean-Philippe Huys
werd het portret
van Philippe-Albert
d'Ursel gemaakt door
de Franse portrettist
Joseph Vivien
(1657–1734).*

Op de rug wordt het portret van de 'comte de Milan' enthousiast benoemd als een werk van Nicolas de Largillière (1656–1746), één van de beste Franse schilders uit de barok. Het veilinghuis was voorzichtiger en hield het bij 'een schilder uit de Vlaamse school'. De waarheid ligt ergens in het midden : met zowel Vlaamse als Franse stijlkenmerken is het waarschijnlijk van de hand van Joseph Vivien (1657–1734).

Joseph Vivien was een leerling van de Academie royale in Parijs en studeerde bij Charles Le Brun. Hij stond vooral bekend om zijn pastelportretten ten voeten uit. Ze waren zo groot dat hij verschillende papieren aan elkaar moest kleven. Tijdgenoten noemden hem 'de Van Dyck van het pastel'. In 1698 werd Vivien hofschilder van de hertog en keurvorst van Beieren, Maximiliaan II Emmanuel van Wittelsbach (1662–1726), die toen als landvoogd in Brussel resideerde. In die functie portretteerde hij zijn beschermheer en diens zoon Jozef-Ferdinand, maar ook verschillende leden van de Franse koninklijke dynastie. De zus van Maximiliaan II Emmanuel was immers gehuwd met de zoon van Louis XIV. Dat was de perfecte introductie voor Vivien, die in 1700 portretten mocht maken van de

Dyck van het pastel

Franse troonopvolger Louis en zijn zonen, de hertogen van Bourgondië, Anjou en Berry.

Hoewel Vivien het portret van Philippe-Albert d'Ursel met olieverf schilderde, toont het grote gelijknissen met deze belangrijke pastels. De geportretteerden zijn afgebeeld in profiel of met het hoofd drie vierde gedraaid, met als achtergrond een neutrale hemel. Ontspannen en een beetje afwezig kijken ze ons aan. Ze dragen een kuras en houden de maarschalkstaf losjes tussen hun vingers.

Het is niet verwonderlijk dat Philippe-Albert een beroep deed op de hofschilder van Maximiliaan II Emmanuel. Zodra de keurvorst van Beieren in 1692 werd benoemd tot landvoogd van de Spaanse Nederlanden was de 'comte de Milan' in zijn entourage te vinden. Het portret werd zeker geschilderd na 1698, het jaar waarin Joseph Vivien in dienst kwam als hofschilder. Mogelijk poseerde Philippe-Albert kort nadien, voordat hij in 1701 naar Spanje vertrok voor het avontuur met de compagnie musketiers. Op dat moment was hij tussen de dertig en de drieëndertig jaar oud. Het is ook mogelijk dat hij zich pas in 1704, kort na zijn terugkeer in de Nederlanden, liet portretteren. Hij was toen net gepromoveerd tot luitenant generaal : een mooie gelegenheid om een prestigieus schilderij als dit te laten maken ... ■

JEAN-PHILIPPE HUYS
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België